

НАЦИОНАЛЕН ИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ

БОЖИДАР ДИМИТРОВ

СВЕТИТЕ БРАТЯ КИРИЛ И МЕТОДИЙ – СЪПОКРОВИТЕЛИ НА ЕВРОПА

Експонати, свързани с култа
към славянските първоучители
и техните ученици,
съхранявани в Националния исторически музей

© Божидар Димитров, *увод*

© *Съставители на анотациите:*

Нина Вутова

Лора Ненковска

Цвета Евлогиева-Кацарова

Нона Петкова

Мариела Инкова

Нина Вутова, *организатор на изданието*

© Елена Бояджиева, *графичен дизайн*

© Илияна Маркова, *графичен дизайн*

© Тодор Димитров, *снимки*

© Национален исторически музей

© Уникарт ЕООД

ISBN 978-954-2953-83-8

„... аз, с твърдо убеждение и въз основа на зрял размисъл, с цялата пълнота на апостолската власт, с това Послание завинаги определям и обявявам за небесни Съпокровители на цяла Европа пред Бога светите Кирил и Методий и им признавам всички литургически почести и отличия...“

*Папа Йоан Павел II
Из Апостолическото послание
„За безпримерно достойнство“*

При управлението на Борис I (852–893) християнството е прието за единствено призната религия в Българската държава. Събитието е предизвикало небивал ентузиазъм в Европа. Първата мисия, която трябва да християнизира езически области в Северна България идва от Пасау, Бавария в резултат на политическо споразумение между цар Борис I и германския крал Людовик през 867 г. На юг – в Тракия и Македония, евангелизацията на българите е извършена от гръцки духовници още в предшестващото столетие. Българският владетел е покръстен от специална мисия, изпратена от византийския императорски двор.

През 863 г. християнството официално е обявено за държавна религия в България и започва покръстването на всички нехристияни. Налагането на християнството не минава без сътресения. Не толкова срещу религията, колкото поради кодекса на християнското законодателство, донесен от Византия и въведен в Българската държава. Срещу цар Борис бил вдигнат бунт от част от аристокрацията на външните области, потушен бързо и без особено кръвопролитие от централната власт. Още в края на същата година владетелят подчинил българската църковна област на римския папа – загрижен за бъдещето на държавата, Борис съзрял опасността духовенството в България, подчинено административно на Константинопол, да стане проводник на чужди интереси. Папството, зад което не стояла реална военна сила, в този момент се струвало на Борис склонно да

позволи повече самостоятелност на българското духовенство и следователно повече възможности за контрол от страна на политическата власт. Възобновен бил и политическият съюз с Немското кралство. Изпратените в България латински свещеници, начело с бъдещия папа Формоза, постепенно прогонили гръцките свещеници и поели в свои ръце духовния живот на новопокръстените българи, защото приемането на християнството, проповядвано на гръцки език, съобразно канона, който разрешава употребата за богослужението само на три писмени езика, е предпоставка за постепенната ерозия на народностното съзнание на държавната администрация и интелигенцията. Политическият екип на цар Борис I застава изцяло зад идеята на високообразованите братя от Солун Кирил и Методий – за богослужение и културен живот на създадената от самите тях славянска писменост още в 855 г. Той внимателно изчаква канонизацията на славянската азбука от безспорните водачи на християните в Европа – Римския папа и Константинополския патриарх. Канонизацията на азбуката идва през 863 г. от Константинопол и през 869 г. от Рим.

Климент Охридски, Наум, Ангеларий, Константин Преславски и др. – ученици на Кирил и Методий, пристигнали в България след смъртта на Методий във Велика Моравия, постепенно въвеждат в българските църкви богослужение на славянски език. Междувременно в епископските центрове – главно в Охрид и Преслав, са подготвени хиляди учители, свещеници и монаси, както и произведени и преписани стотици хиляди книги, необходими за богослужението в хилядите църкви. За мащабите на производствените и интелектуалните усилия е достатъчно да споменем, че България по това време е с граници от Будапеща до Одрин и от Карпатите до Северния бряг на Егейско море. На тази територия е имало хиляди църкви. Християнската вяра се изповяда само чрез писаното слово и за нормалното богослужение и в най-малката енорийска църква са нужни поне 20 книги – Светото Евангелие, Минеите, сборници със служби за светците, Псалтир и т.н. Преписването на всяка книга е отнемало от 2 до 6 месеца и е трябвало естествено да се прави от вече обучени в старобългарската писменост калиграфи. Само за 7 години обаче и интелектуалната, и производствената задачи са били изпълнени и през 893 г. това позволява на новия български владетел – цар Симеон Ве-

лики (893–927), да обяви славянската писменост за официален език на българската държава и църква. С това българският народ става първият в Европа, който през Средните векове изповядва вярата в Бога и твори култура на роден език.

Покръстването на българите е повод за изостряне на глухо тлеещите дотогава спорове между римския папа и Константинополския патриарх за първенство на катедрите им сред християните в Европа. Спорът взема драматични размери. Залогът е твърде голям, тъй като става дума за администриране на диоцезите на една от трите велики европейски сили. На църковен събор на патриарсите на Константинопол, Рим, Антиохия, Ерусалим и Александрия през 870 г., след ловки маневри, византийският патриарх успява да прокара решение за подчинение на българските диоцези на Константинополската патриаршия. Българските политици обаче нямат и капка намерение да подчинят българските епархии на Константинопол, съзнавайки, че църква, подвластна на чужда държава, няма да донесе нищо добро за българската държава. Създадената Българска архиепископия получава автономен статут, а от 917 г. е обявена и за напълно независима Българска патриаршия. Така България окончателно обвързала църквата си с Константинополската патриаршия, обвързала и завинаги политическата си и културна съдба със съдбата на ортодоксалното християнство на Изтока. Денят на този акт бил и рождената дата на постепенно формиращата се в следващите години и столетия византийско-славянска културна общност – всъщност и съдържание на средновековната източноевропейска цивилизация.

Създаването и разпространението на писменост и книжнина на говорим в тази епоха български език е сред най-значимите факти в политическата и културната история на България и Източна Европа. Събитието е свързано с имената на Константин-Кирил Философ и брат му Методий, създали старобългарската азбука и превели книгите на християнската доктрина в християнското идейнотеоретично наследство.

Оскъдните исторически източници – от западноевропейски, гръцки и старобългарски произход – съобщават, че двамата братя са родени в знатно византийско семейство в Солун. Баща им е грък – висш византийски военачалник и администратор, а за майка им се предполага, че е славянка. Получили

отлично образование, те правят бърза кариера във висшата византийска администрация. В началото на петдесетте години на IX век настъпва обаче „странна“, според всички изследвачи на живота им, промяна. Те се оттеглят доброволно от светския живот в манастир, където в течение на няколко години създават старобългарската азбука и превеждат на старобългарски език част от богослужебните книги.

Историците не случайно смятат за „странна“ тази постъпка. В тези години никой няма нужда от старобългарската писменост и книжнина. България още десетилетие ще бъде езическа страна, а малкото останали във Византия славяни отдавна са били покръстени. Мотивът за християнската мисионерска ревност на двамата братя, решили по този начин да улеснят разпространението и по-бързото възприемане на християнството сред славянството, защитаван от църковните историци, е само отчасти състоятелен. По простата причина, че византийската политическа мисъл съзнава великолепно, че гръцкият език в богослужението е мощен инструмент на влияние върху славяните в империята, така и извън границите ѝ, и никога не би позволила старобългарският език да се използва в богослужението като литургичен, т.е. свещен. Тогава би отпаднала и необходимостта от богослужебни книги на този език. Трудно може да се приеме, следователно, че тези две личности, заемащи високи позиции и имащи великолепни възможности за кариера, биха захвърлили всичко заради съмнителното удоволствие да се занимават с дело, което няма перспектива да бъде някога приложено.

Затова предположението на някои западноевропейски изследвачи за предварително споразумение между кан Борис и двамата братя, основано на обща споделена отговорност пред българския народ, изглежда съвсем вероятно. По силата на тази реконструкция на събитията Борис е имал идеи да приеме християнството още в началото на управлението си (което по време на съвпада с оттеглянето на братята Кирил и Методий в манастир), но се е страхувал от незабавна стъпка в тази посока – главно от очакваното негативно въздействие върху неукрепналия като етническа категория български народ. Двамата братя поели задължението да изковат оръжие, което да неутрализира тази опасност, и да го легализират съобразно законите на епо-

хата. Защото само по себе си създаването на старобългарската азбука и въвеждането ѝ в църковната и държавната практика не е било достатъчно да се ликвидира опасността от народностна ерозия.

Оскъдицата на източници за епохата не ни позволява да установим със сигурност мотивите и емоциите на действащите лица. Факт е обаче, че събитията са се развили по горната схема. През 862 г. великоморавският владетел Ростислав, който чувствал опасност за народа си от християнството, разпространявано от немските духовници на латински език, поискал от византийския император проповедници на славянски език – в тази епоха старобългарският език е бил твърде близък до всички диалекти на славянската езикова общност. Гъвкавото политическо ръководство на Византия почувствало неочаквана възможност да установи позиции, каквито дотогава не е имало в една средноевропейска страна. Ето защо не се е колебало твърде дълго пред свещеността на триезичната догма. С разрешението и благословията на императора и патриарха, Кирил и Методий били изпратени във Великоморавия, където организирали не само славянско богослужение и превода на нови книги, а и училища за обучение на новата писменост. Мисията на двамата братя срещнала упоритата съпротива на немското духовенство и опитите им да удържат позициите на богослужението във Великоморавия на народния език се крепели само на благосклонността на великоморавския княз. Неочаквано за самите тях, папа Адриан II (867–872) повикал двамата братя в Рим през 869 г. и обявил старобългарския писмен език за четвърти каноничен език на християнството, и поради конюнктурни политически причини подкрепил идеята за славянско богослужение. Кирил починал в Рим през 869 г., а Методий бил ръкоположен за епископ на Панония. Интригите на немското духовенство довели до заточването му в Елванген. Освободен от папа Йоан VIII, той бил въздигнат в сан архиепископ, а славянското богослужение получило нова положителна папска санкция чрез нова папска була през 879 г.

Борис внимателно следял титаничната борба на двамата братя и не пропуснал да изпрати няколко българи, синове на знатни родове, в училището на Методий. Това се оказа-

ло навременно. Въпреки постигнатото канонично признание, веднага след смъртта на Методий (885 г.) делото на славянското богослужение и славянската книжнина в Моравия рухнало. Папата обявил избора на новия славянски архиепископ Горазд за незаконен, а славянското богослужение било изхвърлено от църквите. Учениците на Методий – около 200 души, били арестувани и хвърлени в затвор, а по-късно продадени в робство. По-късно тук пристигнали и част от продадените в робство ученици, начело с презвитер Константин, откупени от православни търговци.

Борис и придошлите ученици на Кирил и Методий оформили план за постепенна замяна на гръцкия език в богослужението и държавната практика със старобългарския. Поради липса на кадри и книги това продължило с години. С щедрата финансова и политическа помощ на българския владетел учениците на Кирил и Методий създали няколко центъра за обучение на български духовници и книжовници на роден език. Особена активност проявил Константин в столицата Плиска и Климент в Охрид. Според агиографските текстове на Теофилакт и Димитър Хоматиан, Климент Охридски не само обучил в кратко време 3500 ученици, но и опростил графично азбуката, наречена от него в чест на неговия учител „кирилица“. Това е всъщност азбуката, на която до днес пишат народите, заемащи пространството от Тихия океан до Средна Европа – българи, руси, украинци, беларуси, сърби, македонци.

След осемгодишна работа по подготовката на българския църковен клир и обучението му на старобългарски книжовен език, през 893 г. свиканият специално за акта Народен събор взел решение за налагането на старобългарската писменост за официален език на българската държава и църква. Църковната администрация била предоставена в ръцете на българи. Премахната била последната пречка пред процеса за създаване на единна българска народност и нейната консолидация.

Невероятната за епохата политическа интелигентност на Борис изтръгнала един по един лостовите на византийския механизъм за вътрешна ерозия на България, на изглеждащото неизбежно следствие на покръстването. Последният удар бил нанесен с изхвърлянето на гръцкия език и византийските духовници от българската църковна и държавна практика

– акт с огромно значение за утвърждаването на християнството.

Богослужението на славянски език на практика откъснало автокефалната българска архиепископия от Константинополската патриаршия. Вътрешно църковните дела се уреждали от Епископския събор. Съборът избирал и архиепископа, само утвърждаването му ставало от патриарха в Константинопол. През 917 г. и тази връзка била прекъсната, като българската архиепископия едностранно била обявена за самостоятелна патриаршия. Църквата майка признала каноничността ѝ през 927 г.

* * *

Без никакво съмнение най-забележителното и най-характерното постижение на Византия е иконата. Не случайно съчетанието Византия – икона е нормалната асоциация на всеки съвременен културен човек. Иконата разбира се като фреска, изображение върху дъска, метал, текстил, мозайка.

Догматиката на християнството изключва априори портрета и творческата фантазия при сюжета. Те не са важни, важна е идеята. Ето защо реализмът по принцип отсъства – образите на светците са строго определени и всякаква волност се смята за ерес. В иконата всичко е нереално – перспективата, обемът, размерите. Но всичко това влиза в противоречие с необходимостта да се представят антропоморфни образци и неща от живота. Би могло да бъде и иначе, иконата въобще да отпадне – имало е такова течение във Византия, или да се тласне към абстрактни символи и форми. Необходимостта от мощно въздействие върху човека, върху вярващия, все пак оставя иконата като основно оръжие на православната християнска цивилизация.

Противоречието е решено гениално. Образът на човека и събитията, случили се с него, остават, но са подчинени не на реалността, а на „духовното начало“. Иконата носи не толкова познание, а е само среща за размисъл. Ето защо в канона, подчиняващ всеки иконописец, изображението на главата става основен елемент на иконата. А очите на светеца, строго и настойчиво фиксиращи вярващия, са най-важния детайл в цялата композиция. Те установяват връзката между

ИКОНИ

Св. Кирил и св. Методий

1870 г.

Шипка

Зограф: Николай Поп Павлов

Дърво, темпера; 37 x 27,5 см

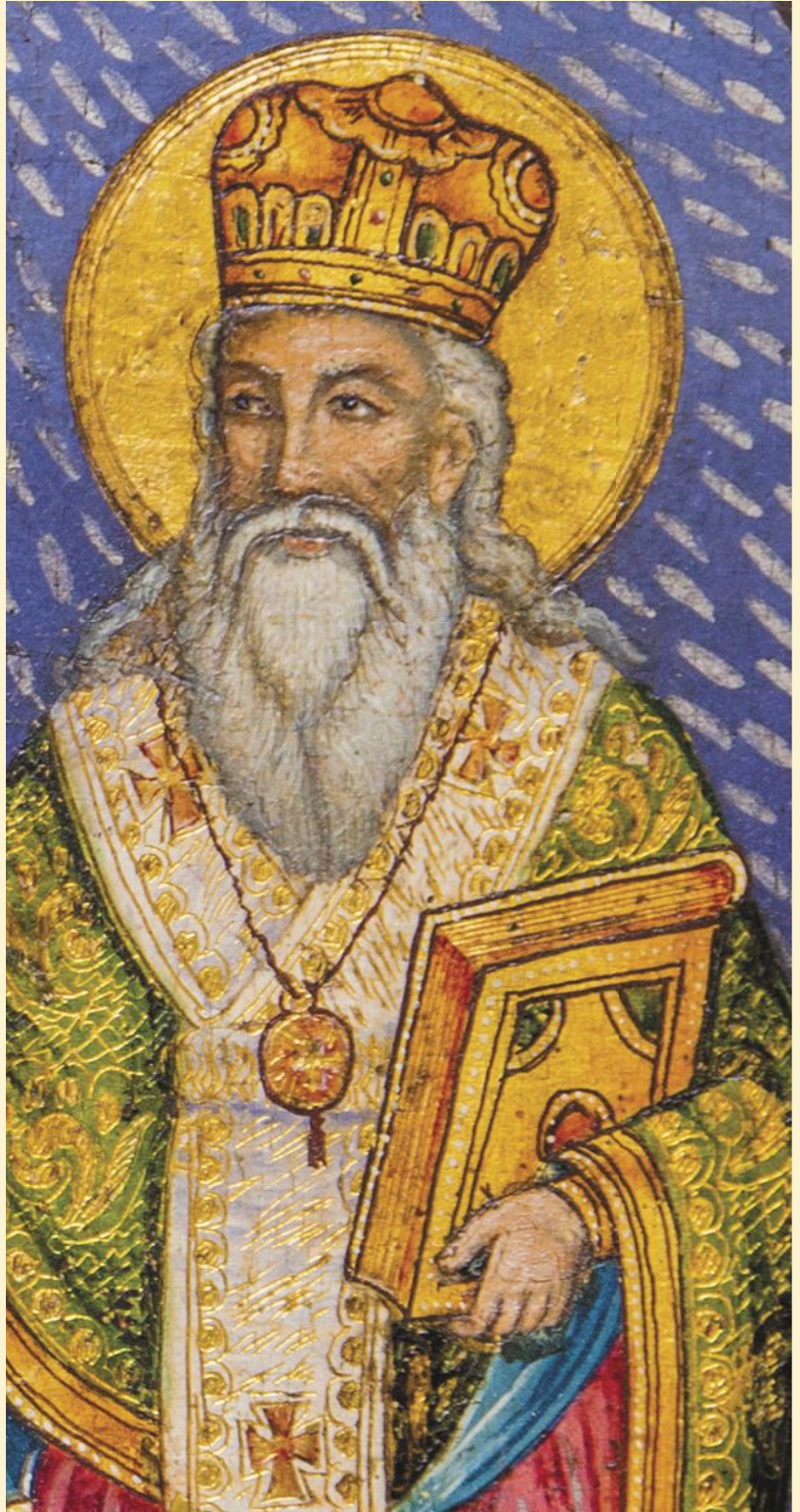
Надпис за авторство: *живописал Николай Поп Павлов от Шипка*

Колекция „Боян Радев“

Образите на славянските първоучители са поместени в елипсовидно изобразително поле, обградено с разкошна рамка от плетенични мотиви. Представени са в цял ръст. Облечени са с архиерейски одежди (сакос, омофор, набедреник) и носят корони. Държат заедно разгърнат свитък с азбуката, а над него във фона е изписано „Просветители Славяноболгарски“. Фигурите са разделени от ниска масичка, на която има затворена книга и мастилница. В небесен сегмент, оформен от облаци, е представен Христос Емануил, който поднася венци над светите братя. Показателно за степента на смесване на иконографията на двамата просветители е, че в тази икона не св. Методий, а св. Кирил държи архиерейски жезъл. Прави впечатление умелата разработка на орнаментиката в рамката, но и в облеклото. Ликовете са обобщени.

Св. Кирил и св. Методий

1896 г.

Самоковска школа

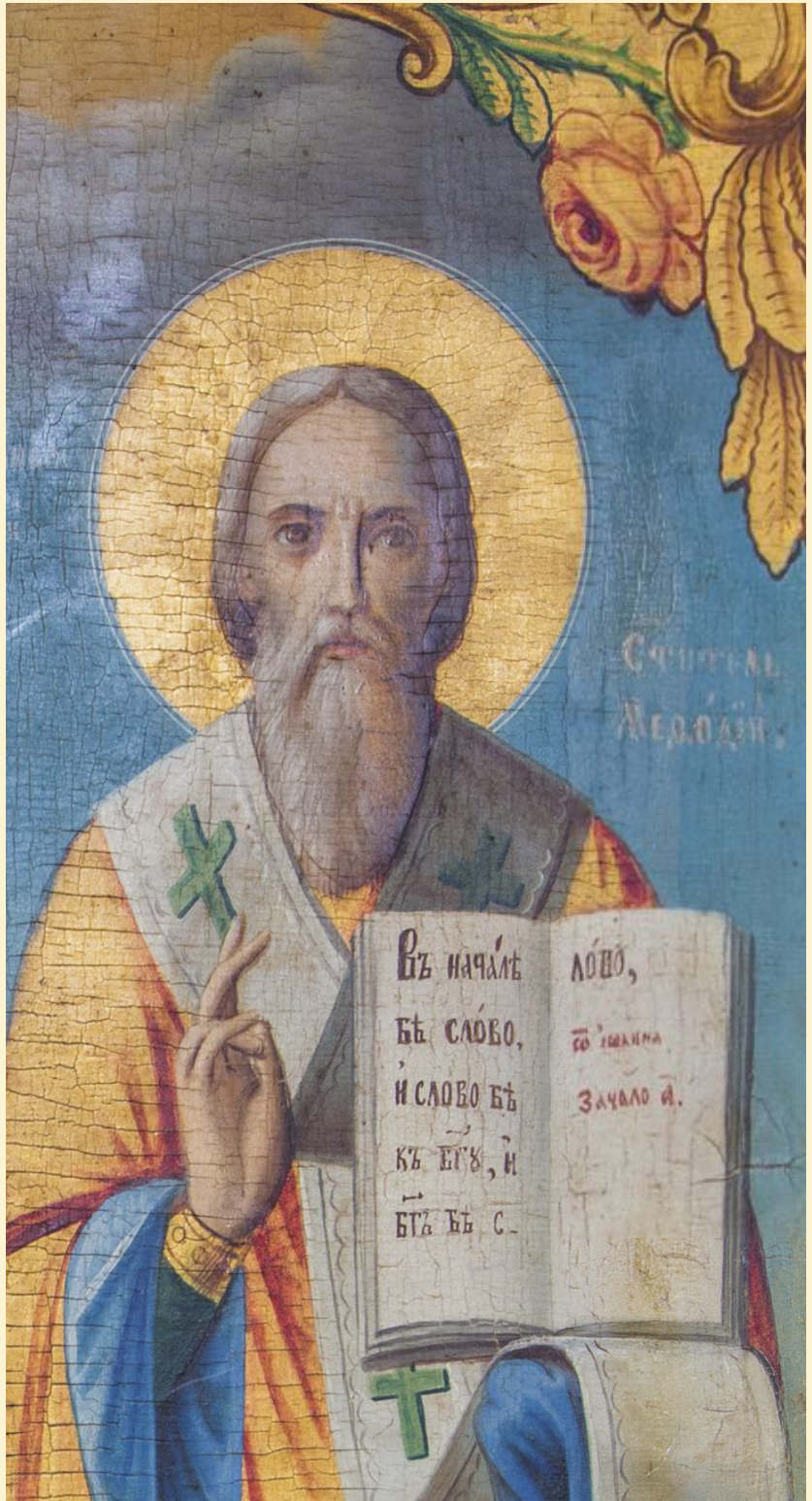
Дърво, темпера; 54 x 85 x 2 см

Ктиторски надпис: *Подариха Стоян Цончов и Лило Петков с дома и чедата им, за душевно спасение, в 1896 г., 9 май*

Колекция „Боян Радев“

Двамата славянски просветители са изобразени фронтално и в цял ръст на неутрален син фон. Св. Кирил е представен в йеромонашеско облекло, разработено в детайли. Той държи с лявата си ръка свитък с азбуката, а с дясната – кръст. Св. Методий е облечен с архиерейски одежди в светли и ярки цветове и от тях струи светлината на позлатата. Той благославя с дясната ръка, а с лявата ръка държи разтворен кодекс с изписан текст – началните слова от евангелието на Йоан. Облеклото на св. Кирил е в контраст, колоритът е по-приглушен и в унисон с представата за монашеско смирение. Богат бароков орнамент оформя изящна арка над образите. Дарителският надпис е поместен в тясна светла лента под нозете на двамата светци. Реализираното в тази икона иконографско решение е по-малко разпространено от това, в което светите братя се представят равни по ранг като архиепископи.

Св. Методий и св. Кирил

1896 г.

Самоковска школа

Дърво, темпера; 56 x 83,5 см

Националният исторически музей съхранява великолепна икона, която е дело на майстор от последното поколение самоковски иконописци. Реализиран е най-разпространеният иконографски вариант за представяне на светите равноапостоли Кирил и Методий. Те са изобразени равни по ранг, облечени с архиерейски одежди. Пропорциите на фигурите са издължени и това допълнително се откроява от начина, по който са моделирани облеклата. Много умело е постигнато усещането за скъпи, тежко падащи в богата драпировка тъкани. С внимание е разработена и орнаменталната украса на одеждите – везаният набедренник и кантовете, с които са поръбени стихарите. Композицията е развита на фона на скалист пейзаж. Благославящият Христос Спасител е изобразен в сфумато над фигурите на светите братя, наречени в придружаващите надписи „Български просветители“. В тази икона е следван графичен образец – литографията с образите на светите братя Кирил и Методий, издадена от Христо Г. Данов във Виена през 1864 г.

БЪЛГАРСКИ
СВ. МЕТОДИЙ

ПРОСВЕТИТЕЛИ
СВ. КИРИЛЪ

И ХС

От началѣ
Дѣе Свѣто
Ѡ Іоанна
РА. М. А.
с. а.

Начало проповѣда
сти свѣтоу Дѣю
(Уаѣѣѣ)

А Б В Г Д Е
Ж З И Й К
Л М Н О П Р
С Т У Ф Х
Ѡ Ц Ч Ш Щ

БЪЛГАРСКИ
СВ. МЕТОДИЙ

ХС

ПРОСВЕТИ
СВ. КИРИЛЪ

Начало прѣмѣро
сти страха Гдѣиъ
(Уал.рѣ.т.)
А Б В Г Д Е

Св. Кирил и св. Методий
Втората половина на XIX век

Самоковска школа

Зограф: Йоан Иконописец

Дърво, темпера; 89,5 x 54 см

Славянските първоучители Кирил и Методий са изобразени в цял ръст, полуобърнати към центъра на композицията. Между тях, върху изящна ниска масичка с пищно декорирана покривка, е поставен разгърнат свитък с азбуката. Св. Кирил е представен с разтворени ръце и в монашеско облекло, а св. Методий – в йеромонашеско. Той посочва с едната си ръка към свитъка пред него, а другата е положена на гърдите му. Одеждите на двамата светци са разработени с много умение. Те са богато драпирани, падат тежко, като гънките на тъканите следват обемите на телата. Фигурите са издължени. Ликовите са моделирани с меки и плавни преходи. Над просветителите е изписан небесен сегмент, оформен от облаци. В него е изобразен Христос Емануил, разперил ръце в благослов към светите братя. Иконата се приписва на Йоан Иконописец. Изпълнена е в топла цветова гама, допълнена от искрящото сияние на златото.

СВ. КИРИЛЪ И МЕТОДИЙ

Св. Методий и св. Кирил Втората половина на XIX век

Самоковска школа

Дърво, темпера; 39,5 x 28,7 x 3 см

Реализираната иконографска схема е стандартна за епохата. Солунските свети братя са представени в цял ръст, равни по ранг. Облечени са с архиерейски одежди и носят богато украсени корони. Св. Методий, като по-възрастен, е изобразен с побеляла коса и брада. Той държи с дясната си ръка жезъл, а с лявата – разтворен кодекс. Св. Кирил, като по-млад, е представен с кестенява коса и брада, държащ кръст с дясната си ръка, а с лявата – разгърнат свитък с азбуката. В небесен сегмент, оформен от поредица малки сиви облаци, е изобразен на топъл, ярко оранжев фон Христос, благославящ славянските първоучители. Фигурите са с леко скъсени пропорции. Образите са предадени обобщено и с подчертан интерес към по-декоративната разработка на някои елементи, както при ликовете, косите и брадите на двамата светци, така и в тяхното облекло – златовезаните флорални мотиви върху дрехата на св. Методий, орнаментираните кантове, с които са обточени в долния край стихарите и т.н. Персонажите са представени на неутрален син фон, а в долната част на изобразителното поле съвсем схематично е предадена пейзажната среда. Композицията е обградена с две рамки, изпълнени в злато и в тъмнокафяво. Иконата вероятно е дело на иконописец от последното поколение самоковски зографи, в стила на когото се усеща известна маниерност.

Св. Кирил и св. Методий

XIX век

Хасково

Странджанска школа

Дърво, темпера; 110 x 69,5 см

Светите братя Кирил и Методий са представени в цял ръст на неутрален сив фон. Облечени са с архиерейски одежди. Св. Кирил държи с две ръце пред себе си разгърнат свитък с азбуката. Св. Методий държи в едната си ръка жезъл, а с другата благославя. Двамата светци носят като част от архиерейското си облекло набедреник – четириъгълна кърпа с формата на ромб, която се закачва на пояса от страни на бедрото. Той символизира духовния меч (т.е. Словото Божие), с който духовникът е въоръжен в своето служение. В небесен сегмент над фигурите е представен Христос, който дарява славянските просветители с венци. Изобразителното поле на иконата е оформено в горната част като арка. Композицията е ограничена от тъмна рамка. Тя е украсена с позлатени растителни орнаменти в горните ъгли, а в долната ѝ част е поместен ктиторският надпис. Странджанската школа е интересна и самобитна. В работата на иконописците се наблюдават влияния от западното изкуство по линия на иконографските модели и на отделните детайли. В случая впечатление правят динамично развято наметало на Спасителя и по-необичайните архиерейски корони, които с яйцевидната си форма напомнят папска тиара.

Св. Методий и св. Кирил

XIX век

Дърво, темпера, 32,5 x 48 x 2 см

Солунските свети братя са представени в цял ръст, в непосредствена близост един до друг. Облечени са в архиерейски одежди. Св. Методий е изобразен в синьо-зелен стихар, червен фелон, бежови омофор и набедреник. Той държи с дясната си ръка архиерейски жезъл, а с лявата – отворено Евангелие (Йоан 1:1). Носи богато украсена корона (митра). По подобен начин е представен и св. Кирил, но е потърсено разнообразие с размяната на цветовете на долната и горната части на облеклото – стихарът е червен, а фелонът – синьо-зелен. Той държи с дясната ръка високо над рамото си кръст, а с лявата – разгърнат свитък с азбуката. Над двамата светци се спуска гълъбът на Светия дух. Изобразен е с корона, разперил криле, а от него струи божествено сияние. Възрастовата разлика между светите братя е откроена, като Методий е изобразен с бяла коса и брада, а Кирил с кестенява коса и брада. Пропорциите на фигурите са скъсени, одеждите са схематично третиранни, а орнаментите върху тях са едри и грубо изпълнени.

Св. Методий и св. Кирил

XIX век

Дърво, темпера; 29 x 35,5 x 1,2 см

Тази малка по размери икона е дело на нешколуван зограф. Солунските свети братя Методий и Кирил са изобразени фронтално. Образите са статични, представени са наивистично. Иконописецът не е успял да помести в цял ръст фигурите в пространството, с което разполага. В рисунъка се усеща липсата на анатомични познания, като това е особено видимо при предаването на ръцете. Св. Методий е по-възрастен и съответно е представен с прошарена сива коса и брада, а св. Кирил като по-млад е с кестенява коса и брада. Двамата свети равноапостолни братя са представени равни по ранг. Облечени са в архиерейски одежди. Носят богато украсени корони и държат кръстове. Пред фигурите има висока маса, на която е поставена затворена книга и е разгърнат тесен лентовиден свитък, в който са изписани началните букви от кирилската азбука. Фонът преминава от ярко жълто в долната част на иконата до тъмносиво в горната част, като най-светъл е около центъра на композицията.

СѢТЫН МЕФѢДІА. СѢТЫН КИРІЛ

А В В Г А Б Ж З

Св. Кирил и св. Методий

Началото на XX век

Българска църква „Св. Кирил и св. Методий“,

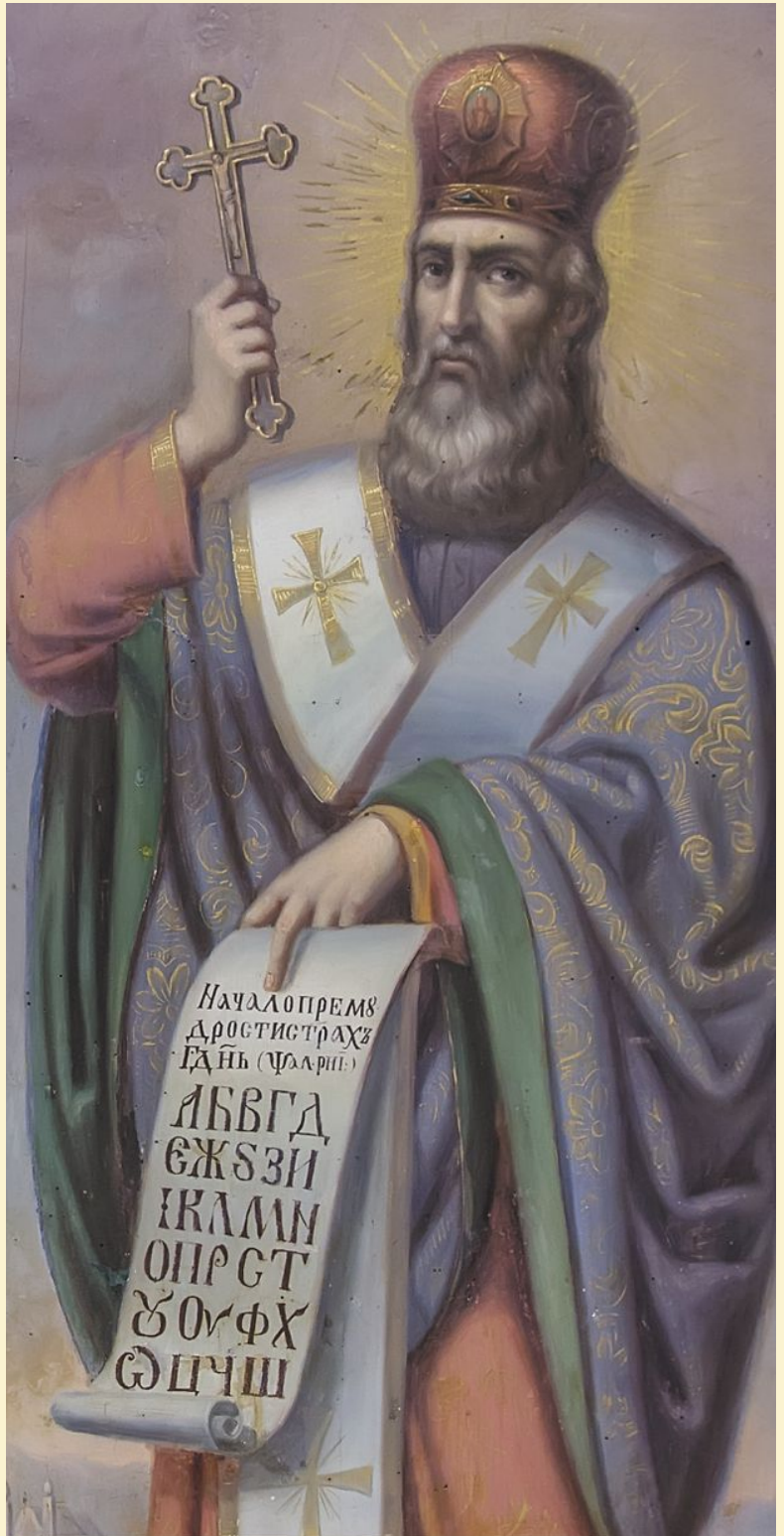
Букурещ, Румъния

Дърво, темпера; 112 x 92 см

Иконата на просветителите от Българската църква в Букурещ представя св. Методий и св. Кирил в цял ръст. Облечени са с архиепископски одежди, богато драпирани и изящно орнаментирани. Композицията е разгърната на фона на град в задния план. Над фигурите на двамата светци се спуска гълъбът на Светия дух. Образите са предадени реалистично, като са приложени принципите на светлосенъчното изграждане. Следваната в иконата иконография не отговаря на историческите сведения за двамата братя, а се основава на късното възприятие за тях като равнопоставени. Според житията, само Методий е ръкоположен за епископ, а брат му Константин е приел монашество с името Кирил. Исторически по-правдоподобна е иконографската схема, при която Методий е облечен в епископски одежди, а Кирил в монашески. Освен това кирилицата, изписана върху свитъка не е азбуката, създадена от Кирил и Методий. Те са автори на глаголицата, въпреки че в съзнанието на българите през XIX век, славянските първоучители се свързвали точно с азбуката, която е била позната – кирилицата.

Орелеф на св. Климент Охридски

XIII век

Копие

Оригиналът се съхранява в църквата на манастира

„Св. Климент и св. Пантелеймон“

Хълм Плаошник в Охрид, Северна Македония

Дърво; 139,4 x 33,4 x 20,2 см

Майстор на копието: Георги Траянов

Свещецът е представен с нимб, в епископско облекло. Лицето, предадено реалистично – с малки очи, изпъкнали скули, издължен нос и майсторски моделирана брада, излъчва спокойствие и одухотвореност. Облечен е в туника, мантия и омофор, с три кръста в плосък релеф. В лявата си ръка държи евангелие, а дясната е вдигната високо, почти до рамото в благославящ жест, китката липсва. Схемата на изображението съответства на византийската иконография на фронтално представени, благославящи светци. Индивидуализираните, портретни черти на образи подсказват следването на недостигнал до нас ранен първообраз. Предполага се, че статуята е стояла над гроба на св. Климент, погребан в църквата „Св. Пантелеймон“ в Охрид, а след превръщането на храма в джамия, заедно с мощите на светеца, е пренесена и поставена вертикално в южната част на олтарното пространство на църквата „Св. Богородица Перивлепта“. Има различни мнения за предназначението и датировката на релефа. Повечето изследователи отбелязват влиянието на романската надгробна пластика, но хронологическата му принадлежност към XIII век не се оспорва. Положението на ръцете – благославящият жест и книгата в лявата ръка, подсказват вертикалната позиция на скулптурата. Най-вероятно статуята е дело на охридски майстор, работил под влияние на романските и предготически тенденции. Пряк аналог е изображението на просветителя в църквата „Св. Йоан Канео“ от 70-те – 80-те години на XIII век.

До първата половина на XX век статуята е използвана като икона в литийни шествия по повод годишнините от смъртта на светеца (9 август = 27 юли).

Св. Климент Охридски

XIV век

Копие

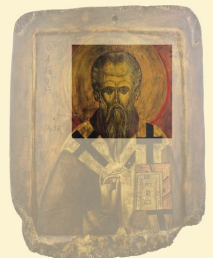
Оригиналът се съхранява в Национален църковен историко-археологически музей при Св. Синод

Темпера, дърво; 27 x 35 x 1,8 см

Майстор на копие: Снежана Милошева

Изображението е поместено във вкопано изобразително пространство, заобиколено с широка рамка. Светецът е представен до поясно, облечен в богослужебни одежди, с фелон и омофор. В лявата си ръка държи пурпурен кодекс, обкован и украсен със скъпоценни камъни, а с дясната благославя. Св. Климент Охридски (ок. 840 г. – 27 юли 916 г.) е заслужил славата си като продължител на делото, започнато от светите братя Кирил и Методий. Той е един от светите Седмочисленици. Според съставените за него жития по произход е бил българин и е първият епископ, проповядвал на български език. Св. Климент е участвал в превода на богослужебни книги, автор е и на оригинални произведения, провел е забележителна просветна дейност като мисионер и учител в югозападните предели на България. Съществува мнение, че св. Климент Охридски е започнал редакцията на глаголицата с по-близката до гръцката писменост азбука – кирилицата.

ЦЪРКОВНА
УТВАР

Дарохранителница „Св. Седмочисленици“ 1833 г.

Манастир „Св. Наум“

край Охрид, Северна Македония

Сребро с позлата; височина 52,5 см, диаметър 27 см

Майстор: Георгиос Статис Калариотис

Дарохранителницата е с формата на ротонда, разделена по вертикала на три различни като диаметър и височина сегмента. В най-малкия, горен дял на сребърния съд, под арките на колониада са поместени образите на свети Кирил и Методий и на техните ученици – св. Климент Охридски, св. Наум Охридски, св. Горазд, св. Сава и св. Ангеларий. В средното ниво, под аркада са представени и дванадесетте апостоли, но в цял ръст и със заключени на гърдите ръце. Изображенията на апостолите кореспондират със схващането за светите Кирил и Методий и техните учениците като за апостоли сред народите, които благодарение на богоугодното дело на солунските братя са приобщени към християнската вяра и получават обща писменост – първоначално глаголическа, а впоследствие кирилска. В първото ниво е разположена малка врата, с която дарохранителницата се отваря и във вътрешността се поставят за съхранение евхаристийните дарове. Върху вратата във висок потир е представен Христос, благославящ с двете си ръце, обграден от мандорла и от образите на св. Богородица и св. Йоан Кръстител в молитвени пози. Трите фигури са частично позлатени и се открояват заедно с позлатените ангели върху купола на дарохранителницата и херувимите над капителите от аркадата на първото ниво. Под останалите арки тук са представени в цял ръст, с архиерейско облекло и разгърнати свитъци в ръцете десетима светци, обърнати към Спасителя. Отпяво това са: св. Яков, брат Господен, св. Йоан Златоуст, св. Атанасий Велики, св. Кирил Александрийски и св. Наум Охридски, а отдясно – св. Василий Велики, св. Григорий Богослов, св. Никола, св. Спиридон и св. Климент Охридски. Ктиторският надпис е поместен под нозете на светците, в основата на дарохранителницата.

Мошехранителница

1837 г.

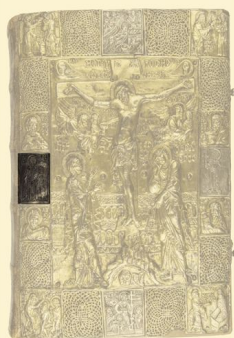
Манастир „Св. Наум“
край Охрид, Северна Македония
Сребро; 27 x 16,5 x 15,5 см

Мошехранителницата представлява кутия с извита елипсовидна форма и двустъпален капак. Изпълнена е, съгласно ктиторския надпис, по поръчка на йеромонах Серафим – игумен на манастира „Св. Наум“ край Охрид. Върху капака на кутията е реализирана в нисък релеф многофигурната сцена Оплакване Христово. Композицията е заобиколена в следващото ниво по-долу от фриз с богата барокова орнаментика, сред която е поместено изображение на манастир – вероятно „Св. Наум“. Върху другото стъпало на капака е развит подобен фриз с растителни мотиви, а в оформените сред тях медальони са изпълнени символите на евангелистите Матей, Марко, Лука и Йоан – ангел, лъв, телец и орел. Св. Наум, св. Кирик и св. Климент са представени в цял ръст под начупените арки на изящната колониада върху предната стена на мошехранителницата. Страничните, извити в лек обем, стени на кутията са отредени за образите на св. Никола Мирликийски и на св. Харалампий. Междинните пространства върху стените са запълнени с бароков орнамент. При отварянето на капака върху гладката сребърна основа се вижда оформена във височина дясна ръка. Нейната повърхност е моделирана в нисък релеф, а контурите, определени детайли и ажурно изрязаната флорална украса са гравирани. Под десницата са положени мощите на незнаен светец.

Плочка с образа на св. Климент

XVII век

Църква „Св. Богородица Перивлепта“

Охрид, Северна Македония

Сребро, червен и черен емайл; 5 x 3,5 см

Св. Климент Охридски е изобразен фронтално, в цял ръст. Облечен е с архиерейски одежди. Държи с лявата си ръка обкован кодекс, а с дясната – благославя. Пропорциите на фигурата са скъсени, формите и ликът са обобщени. Плочката с образа на светеца е по-късно добавен елемент в оформлението на позлатен сребърен обков на евангелие, който произхожда от църквата „Св. Богородица Перивлепта“ в Охрид. Обковът датира от XIV век и вероятно е бил изпълнен от златарско ателие, попадащо в диоцеза на Охридската архиепископия. През XVII век върху него са монтирани четири сребърни плочки с червен и черен емайл, в които са представени сцените Рождество Христово и Слизане в ада (Възкресение Христово), св. Климент и св. Пантелеймон. Те са включени в декорацията на разделената на отделни клейма рамка, обграждаща централната композиция Разпятие Христово. Приема се, че надписът на гръцки език в нейния долен ляв ъгъл е дело на майстора златар, който е направил поправките по обкова през XVII век. В превод той гласи: „Дело на Николаос Андронику Фронимака“. Плочките с образите на св. Климент и на св. Пантелеймон са разположени една срещу друга в средата на вертикалните страни на рамката, като това е несъмнено търсен паралел. Св. Климент построил манастира „Св. Пантелеймон“ в Охрид, а когато в дълбока старост завършил живота си през 916 г., той бил положен в гроб в основаната от него света обител.

БОЖИДАР ДИМИТРОВ

СВЕТИТЕ БРАТЯ КИРИЛ И МЕТОДИЙ –
СЪПОКРОВИТЕЛИ НА ЕВРОПА

Експонати, свързани с култа към славянските първоучители
и техните ученици, съхранявани в Националния исторически музей

Българска
Първо издание

Редактор *Нина Вутова*
Художествено оформление *Елена Бояджиева*

Формат 70/100/16
Печ. коли 4

Национален исторически музей
Уникарт ЕООД

